

§ 1. Поняття приватного підсобного господарства

1. За сучасних умов важливим джерелом забезпечення функціонування робочої сили в аграрному секторі економіки, в насиченні ринку України продуктами харчування рослинного і тваринного походження є праця у приватних підсобних господарствах найманих працівників і членів КСГП (СпС, ВСГК), учасників АСГТ, ТОВ, а також трудівників ДСГП та інших громадян, що проживають у сільській місцевості. В умовах неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств, відсутності у них коштів на оплату праці своїх членів (учасників) та найманих працівників приватні підсобні господарства залишаються практично єдиним джерелом натурального самозабезпечення селян продуктами харчування, постачальниками цих продуктів на ринки міст.

За своєю соціально-економічною і правовою сутністю приватне підсобне господарство громадян (ППГГ) є, насамперед, сукупністю певного нерухомого і рухомого майна, що має вартісну оцінку (ціну), яке призначено для задоволення їх матеріальних і побутових потреб. Крім того, ознакою ППГГ є певна діяльність сімейно-трудового об'єднання людей, що складають сім'ю члена КСГП (СпС, ВСГК учасника АСГТ (ТОВ), працівника ДСП — та інших громадян. Вироблена цим господарством громадян продукція використовується, насамперед, для власного споживання. За сучасних умов ППГГ є складовою частиною багатокладного аграрного виробництва продуктів харчування та сировини рослинного і тваринного походження. Це утворення є ефективним джерелом натурального господарювання за умови надання йому допомоги з боку сільськогосподарських підприємств у веденні підсобного господарства. Як колективні (кооперативні), корпоративні, так і державні сільськогосподарські підприємства сприяють у веденні ППГГ не тільки їх членам, учасникам і трудівникам, а й вчителям, сільським медикам, пенсіонерам та іншим громадянам, що проживають на їхній території.

Участь власників приватних підсобних господарств у задоволенні суспільних потреб у сільськогосподарській продукції полягає в продажу (здачі) останньої заготівельним організаціям споживчої кооперації, самим КСГП, СпС, АСГТ, ДСГП на договірних умовах, самостійній реалізації продуктів своєї праці на ринку та ін.

Сучасне ППГГ України характеризується такими ознаками: по-перше, це — форма виробництва, яка ґрунтується на рівноправних формах власності на землю, на приватній власності громадян, а також на особистій їх праці та праці членів їхніх сімей, тобто має виключно трудовий характер; по-друге, це — сукупність майна, що має вартісний вираз, ціну і належить громадянам за правом спільної сумісної власності; по-третє, ППГГ доповнює суспільне виробництво, має підсобний до нього характер, є додатковим (а не основним) джерелом прибутків; по-четверте, воно в основному має споживчий характер, оскільки вироблювана ним продукція (70—90 відсотків), як правило, споживається безпосередньо самими виробниками; по-п'яте, його можна на взаємовигідних засадах використовувати для збільшення виробництва товарної маси продуктів харчування та сировини рослинного і тваринного походження.

2. Визнання і відродження приватного (до липня 1992 р. — особистого) підсобного господарства пройшло складний шлях, оскільки з суто політичною метою, починаючи з років "суцільної колективізації", було прийнято і впроваджено в життя руйнівні рішення щодо згортання і обмеження діяльності цих господарств. Формально право громадян на особисте підсобне господарство визнавалося Конституцією УРСР (ст. 13). Правове регулювання відносин у цих господарствах здійснювалося як за нормами Цивільного та Земельного кодексів, так і за рішеннями партійних та урядових органів СРСР та УРСР, за нормами Примірного статуту та статутів колгоспів, націлених на колгоспне і радгоспне будівництво. Здійснювана в ті роки політика призвела до занепаду господарств колгоспників і працівників радгоспів, стала однією з причин негативних демографічних і соціальних наслідків для сіл України.

Вперше позитивну оцінку і визнання необхідності розвитку особистих підсобних господарств було дано в постанові ЦК КПРС і Уряду СРСР від 14 вересня 1977 р. "Про особисті підсобні господарства колгоспників і службовців та інших громадян і колективне садівництво". Постановою тих же органів від 8 січня 1981 р. "Про додаткові заходи по збільшенню виробництва продукції в особистих підсобних господарствах громадян" було передбачено, що ці господарства як виробники товарної маси продуктів харчування тваринного походження можуть вступати в договірні відносини зі споживчою кооперацією. Політичне і економічне визнання підсобних господарств громадян сталося напередодні "перебудови". Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 20 березня 1986 р. "Про дальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни" вперше за 60 років радянської влади особисті підсобні господарства громадян були визнані "складовою частиною соціалістичного сільського господарства, покликані повніше задовольняти потреби сільських жителів у м'ясі, молоці, картоплі, овочах, плодах та інших продуктах харчування".

2. Від часу проголошення незалежності України сталися значні зміни в правовому

регулюванні діяльності підсобних господарств членів КСГП, СпС, ВСГК, працівників АСГТ, ДСГП. Ці господарства відповідно до Закону "Про власність" з липня 1992 р. є приватними. Цим Законом скасовано обмеження кола і кількості майна, що може перебувати у приватній власності громадян, що мають таке господарство. З Цивільного кодексу виключено статті, що встановлювали статус колгоспного двору, і відтепер усі громадяни, що мають приватне підсобне господарство у сільській місцевості, урівнені в правах незалежно від того, чи є вони членами КСГП, СпС, ВСГК, учасниками і/чи робітниками АСГТ, ДСГП.

Чинним законодавством України, статутами КСГП (СпС, ВСГК, АСГТ, ТОВ) на ці суб'єкти підприємницької діяльності покладаються обов'язки створювати умови для розвитку підсобних господарств, надавати їм допомогу в обробітку земельних ділянок, у забезпеченні їх добривами, засобами захисту рослин, насінням, садивним матеріалом, кормами, зерном і пасовищами, у придбанні молодняка худоби та птиці, в агрохімічному і зооветеринарному обслуговуванні, а також у реалізації виробленої продукції та в її переробці.

Приватне підсобне господарство громадян має чітко визначену земельну, майнову (речову та зобов'язальну) правосуб'єктність, що визначає особливість цього інституту аграрного права.

§ 2. Земельні правовідносини у приватному підсобному господарстві

1. Земельна правосуб'єктність приватних підсобних господарств громадян має ґрунтовну правову базу, чітко окреслений суб'єктивний склад із відповідним

розмежуванням легальних форм одержання земельних ділянок і правовим оформленням цієї правосуб'єктності, і знаходить свій вияв через реалізацію цими суб'єктами земельних та інших, пов'язаних із земельними, прав та обов'язків.

Безпосереднім носієм земельних прав у ППГГ є фізичні особи, яким надано земельні ділянки для ведення господарства, а не ППГГ. Згідно з Конституцією і Земельним кодексом України носієм земельних і пов'язаних з ними прав та обов'язків у ППГГ є громадяни України. Ними можуть бути також іноземці та особи без громадянства і, відповідно, біпатриди. Залежно від громадянства особи законодавство України розмежує легальні форми виникнення земельної правосуб'єктності у цих фізичних осіб і форми закріплення їхніх прав на земельні ділянки.

Так, відповідно до ст. 6 Земельного кодексу тільки громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок, зокрема для ведення свого приватного підсобного господарства, для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибна ділянка) то-що.. Громадяни України мають право отримувати земельні ділянки для ведення підсобного господарства з правом власності, користування (безстрокового, строкового, в тому числі й на умовах оренди). Виходячи зі змісту ст. 6 Земельного кодексу, іноземні громадяни і, відповідно, особи без громадянства та біпатриди мають право отримати земельні ділянки для

ведення ППГГ тільки на умовах права користування (постійного чи строкового, в тому числі й на умовах оренди).

2. Земельна правосуб'єктність ППГГ залежно від громадянства, а вже потім від бажання фізичних осіб, виникає: для громадян України за наявності у них Державного акта на право приватної власності на земельну ділянку; для громадян України, що мають оформлені ділянки у користування — за наявності Державного акта на право постійного користування нею чи договору оренди. Форми цих Державних актів затверджені постановою Верховної Ради України від 13 березня 1992 р., а форма договору — постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р.

3. Для ведення ППГГ, індивідуального житлового будівництва громадяни можуть одержати земельні ділянки в розмірах, визначених Земельним кодексом України. Так, на підставі ст. 56 для ведення підсобного господарства за рішенням сільської, селищної, міської ради народних депутатів земельні ділянки передаються безоплатно у власність в

межах населених пунктів, у розмірах, визначених у земельно-облікових документах.

За бажанням громадян їм додатково можуть надаватись у користування земельні ділянки, загальна площа яких не повинна перевищувати 1 га. Збільшення розмірів земельних ділянок до 2 га може мати місце за умови погодження з обласною радою народних депутатів. Водночас Указом Президента України від 10 листопада 1994 р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" при приватизації землі граничний розмір загальної площі земельної ділянки, що може бути у приватній власності громадянина, не повинен перевищувати норм, встановлених Земельним кодексом для селянських (фермерських) господарств.

Дещо в іншому розмірі земельні ділянки надаються для індивідуального житлового будівництва (ст. 67 Земельного кодексу). Так, за рішенням сільської, селищної, міської ради народних депутатів громадянам передаються у власність або надаються в користування земельні ділянки, зокрема для спорудження індивідуальних житлових будинків і господарських приміщень. Розмір ділянок для зведення та обслуговування житлового будинку, господарських приміщень і споруд (присадибна ділянка) має бути не більше: у сільських населених пунктах — 0,25 га, селищах міського типу — 0,15 га, для членів колективних сільськогосподарських підприємств і працівників радгоспів — не більше 0,25 га, а в містах — 0,1 га.

4. В разі здійснення компактної забудови сільських населених пунктів сільська рада надає громадянам біля їх житлових будинків (квартир) присадибні земельні ділянки у меншому розмірі, а решту — за межами житлової зони населеного пункту. Так, Правилами забудови сільських населених пунктів (п. 43) за компактної їх забудови, а також для зменшення витрат на благоустрій та інженерні комунікації рекомендовано відводити біля будинку приквартирні земельні ділянки в таких розмірах: для одноквартирних будинків — 0,08—0,12 га (на поливних землях — 0,06—0,08 га); для двоквартирних одно- та двоповерхових будинків — 0,06—0,08 га (на поливних землях вони не надаються); для блокових багатоквартирних будинків (3 квартири та більше) — 0,03—0,06 га (на поливних землях не надаються). Решта присадибної ділянки відводиться в межах житлової зони. При цьому важливо, щоб ця решта надавалася або як на найтриваліший строк (що оформлюється відповідним письмовим договором), або в порядку ст. 56 Земельного кодексу у власність чи в безстрокове користування (що також слід оформляти відповідними державними актами).

5. Земельний кодекс передбачає можливість продажу державних земельних ділянок

громадянам. Так, їм за плату передаються у власність для ведення селянського (фермерського) господарства земельні ділянки, розмір яких перевищує середню земельну частку (ст. 6 Земельного кодексу). Можливість продажу державою земельних ділянок для ведення підсобного господарства земельним законодавством прямо не передбачена. Проте це не позбавляє громадян України права купувати в інших громадян України земельні ділянки, на які є установлені документи про передачу їх у приватну власність громадян.

6. Законодавством встановлено єдині за змістом права для всіх власників земельних ділянок і землекористувачів. Так, згідно зі ст. 39 Земельного кодексу вони мають право самостійно господарювати на землі; наділені правом власності на вироблену сільськогосподарську продукцію і доходи від її реалізації, можуть використовувати у встановленому порядку для потреб господарства наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові угіддя, водні об'єкти, а також експлуатувати інші корисні властивості землі: зводити житлові, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі й споруди за погодженням із сільською, селищною, міською радою народних депутатів. Зведення на орендованій земельній ділянці приміщень виробничого та невиробничого призначення, у тому числі житла, орендарі погоджують із сільською, селищною, міською, районною радою народних депутатів або іншим орендодавцем, їхньою власністю є посіви й посадки сільськогосподарських культур і насаджень. Вони мають право одержати від нового власника землі, землекористувача або місцевої ради народних депутатів компенсацію за підвищення родючості ґрунтів у разі вилучення або добровільної відмови від земельної ділянки. Громадянин України, якому земельна ділянка належить за правом приватної власності, може укласти договір застави з кредитною установою.

7. Усі власники (в тому числі співвласники) земельних ділянок і землекористувачі згідно зі ст. 40 Земельного кодексу України зобов'язані забезпечувати використання землі відповідно до цільового призначення та умов її надання; ефективно використовувати землю згідно з проектом внутрішньогосподарського землеустрою, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічної ситуації на території внаслідок своєї господарської діяльності; здійснювати комплекс заходів щодо охорони земель, передбачених ст. 84 Земельного кодексу; своєчасно вносити земельний податок або орендну плату за землю; не порушувати прав власників інших земельних ділянок і землекористувачів, у тому числі орендарів; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; додержувати режиму санітарних зон і територій, що особливо охороняються.

Крім того, вони зобов'язані додержувати правил добросусідства: не перешкоджати

власникам і користувачам земельних ділянок проходити до доріг загального користування, а також споруджувати або ремонтувати межові знаки та споруди; не чинити перешкод у прокладенні до суміжної земельної ділянки необхідних комунікацій; вживати заходів до недопущення стоку дощових і стічних вод, проникнення отрутохімікатів і мінеральних добрив на сусідню земельну ділянку.

8. У разі зруйнування будівлі внаслідок пожежі або стихійного лиха право на земельну ділянку зберігається за власником або землекористувачем, в тому числі й орендарем, якщо протягом трьох років розпочато відбудову зруйнованої або спорудження нової будівлі, крім випадків, коли проектом планування і забудови населеного пункту передбачено інше використання земельної ділянки. У цьому разі землекористувачеві у встановленому порядку надається інша земельна ділянка для забудови.

9. Законодавством визначено також порядок розпорядження і використання земельних ділянок громадянами, яким житловий будинок, господарські будівлі та споруди належать за правом спільної (часткової або сумісної) власності. Так, громадяни, яким житловий будинок, господарські будівлі та споруди і земельна ділянка належать за правом спільної сумісної власності (саме таким є ППГГ), використовують і розпоряджаються нею спільно. Використання і розпорядження земельною ділянкою, що належить громадянам за правом спільної часткової власності, визначаються співвласниками цих об'єктів і земельної ділянки пропорційно розмірові часток у спільній власності на даний будинок, будівлю, споруду. Статтею 41 Земельного кодексу передбачено, що наступні зміни в розмірі часток у спільній власності на житловий будинок і господарські будівлі, що сталися у зв'язку з прибудовою, надбудовою або перебудовою, не тягнуть за собою змін у встановленого порядку використання та розпорядження земельною ділянкою. Угода про порядок використання і розпорядження земельною ділянкою є обов'язковою для особи, яка згодом придбала відповідну частку у спільній власності на житловий будинок і господарські будівлі. Якщо згоди на використання та розпорядження спільною земельною ділянкою не досягнуто, спір вирішується судом.

10. Законодавством встановлено надійний захист земельних і пов'язаних із ними прав власників ППГГ. Так, їхні права як власників земельних ділянок і як землекористувачів охороняються законом. Припинення права власності на земельну ділянку або права користування нею чи її частиною може мати місце лише у випадках, передбачених статтями 27 і 28 Земельного кодексу.

Втручання в діяльність власників земельних ділянок і землекористувачів, пов'язану з використанням землі, з боку державних, господарських та інших органів і організацій

заборо-няється, за винятком випадків порушення власниками землі та землекористувачами земельного законодавства.

Права власників земельних ділянок і землекористувачів можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Зе-мельним кодексом.

11. Надана громадянину у власність земельна ділянка може бути об'єктом застави лише за зобов'язанням з участю кредитної установи. Законодавством передбачено, що звернення стягнення на земельну ділянку за претензіями кредиторів може бути здійснено за рішенням суду, арбітражного суду лише в разі відсутності у боржника іншого майна, на яке може бути звернуто стягнення.

Звернення стягнення за претензіями кредиторів на земельну ділянку, що належить громадянину за правом приватної власності, не допускається, крім випадків, коли земельна ділянка є об'єктом застави.

12. Земельним законодавством врегульовано питання про поновлення земельних прав громадян, що ведуть ППГГ, як прав власників земельних ділянок, так і землекористувачів (ст. 44 Земельного кодексу). Порушені їхні права підлягають поновленню, що здійснюється радами народних депутатів відповідно до їх компетенції, судом, арбітражним судом або третейським судом.

13. Однією з важливих умов нормального ведення ППГГ є встановлені законодавством гарантії прав власників земельних ділянок і землекористувачів. Так, вилучення (викуп) земельних ділянок у громадян для державних або громадських потреб — будівництва на них підприємствами, установами і організаціями житлових, виробничих та інших споруд — провалиться після виділення власникам вилучених ділянок нових, в іншому місці з повним відшкодуванням інших збитків згідно з розділом VI Земельного кодексу України. Статтею 46 також передбачено, що вилучення (викуп) для державних або громадських потреб земель колективних сільськогосподарських підприємств, радгоспів, сільськогосподарських науко-во-дослідних установ і навчальних господарств, інших сільсько- та лісгосподарських підприємств і організацій може провадитися за умови будівництва за їх згодою житлових, виробничих та інших будівель замість тих, що вилучаються, і відшкодування в повному обсязі інших збитків згідно з розділом IV Земельного кодексу України.

14. Громадянам, які не мають у власності або в користуванні земельних ділянок для ППГГ, а також громадянам, які мають земельні ділянки менших розмірів, ніж це встановлено Земельним кодексом, можуть надаватися в користування земельні ділянки для індивідуального городництва. Громадянам, які мають у власності худобу, надаються земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби. Розміри земельних ділянок, що надаються їм у користування, не повинні перевищувати: для городництва — 0,15 га, для сінокосіння і випасання — 1 га.

15. Законодавством України встановлено принципів правила щодо захисту прав нинішніх власників землі. Так, відповідно до ст. 6 Земельного кодексу колишнім власникам землі (їхнім спадкоємцям) або землекористувачам земельні ділянки не повертаються. За їхнім бажанням їм може бути передано у власність або надано в користування інші земельні ділянки на загальних підставах.

§ 3. Майнові правовідносини у приватному підсобному господарстві

1. Майнові правовідносини у ППГГ — це фактично існуючі, врегульовані нормами цивільного та аграрного права суспільні відносини, що складаються в ППГГ між його членами з приводу майна та майнових прав. Майнові відносини у ППГГ характеризуються їх спільністю з відносинами, які виникають між іншими громадянами, незалежно від їх громадянства, соціального статусу, роду діяльності тощо. Майнові відносини у ППГГ будуються на підставі Закону "Про власність", Кодексу про шлюб та сім'ю України, Земельного кодексу, шлюбного контракту та інших правових актів.

В основу цих відносин покладено право приватної власності громадянина. Оскільки ППГГ — це сімейно-трудове об'єднання, майнові відносини, що складаються в ньому, будуються також на основі права спільної сумісної власності подружжя — чоловіка і жінки, якщо інше не встановлено і не конкретизовано шлюбним контрактом. Відповідно до чинного законодавства та постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 р. № 20 "Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності" (п. 5) спільною сумісною власністю є: майно, нажите подружжям під час шлюбу (ст. 16 Закону "Про власність"; ст. 22 Кодексу про шлюб та сім'ю України); майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, якщо письмовою угодою між членами сім'ї не передбачено інше, а також майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, коли укладеною між ними письмовою угодою визначено, що воно є спільною сумісною власністю (п. 1 ст. 17, ст. 18, п. 2 ст. 17 Закону "Про власність"); квартира (будинок), передана при приватизації з державного житлового фонду (наприклад, у радгоспі —

В. Я.)

за письмовою згодою членів сім'ї наймача у їхню спільну сумісну власність (ст. 8 Закону "Про приватизацію державного житлового фонду"). Ще однією особливістю майнових взаємин, що можуть складатися в цьому господарстві, є те, що між членами ППГГ (не подружжям) майнові правовідносини можуть ґрунтуватися й на основі права спільної часткової власності, якщо інше не передбачено письмовою угодою між ними. Саме тому Пленум Верховного Суду України у постанові від 22 грудня 1995 р. зауважив, що в усіх інших (крім наведених вище) випадках спільна власність громадян

є

частковою. Якщо розмір часток у такій власності не було визначено і учасники спільної власності при придбанні майна не виходили з рівності їхніх часток, розмір частки кожного з них визначається ступенем його участі працею й коштами у створенні спільної власності.

2. Особливістю суб'єктного складу власників ППГГ, їхньої правосуб'єктності є те, що суб'єктом права власності ППГГ є в одних випадках подружжя, а в інших — усі члени сім'ї. Так, майно, зокрема ППГГ, нажите подружжям під час шлюбу, належить їм за правом спільної сумісної власності, якщо і не визначено письмовою угодою між ними. Здійснення нині цього права регулюється Законом "Про власність", а щодо власності подружжя — також і Кодексом про шлюб та сім'ю. У разі, коли особи, що спільно ведуть ППГГ, не перебувають у шлюбі, суб'єктом права власності виступає об'єднання громадян без утворення юридичної особи, а майно ППГГ, утворене спільною працею осіб, що об'єдналися для спільної діяльності, є їхньою спільною частковою власністю, якщо інше не визначено письмовою угодою між ними. Розмір частки кожного визначається ступенем трудової участі.

3. Чинне законодавство України визначає коло об'єктів, що можуть бути у власності громадян, які складають об'єктивну частину ППГГ і можуть використовуватися

громадянами для його ведення. Так, ст. 13 Закону "Про власність" встановлено, що об'єктами права приватної власності є житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, насадження на них, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення.

Законом "Про власність" (ст. 14), Земельним кодексом (у редакції від 13 березня 1992 р.) самостійним об'єктом права приватної власності визнано земельні ділянки, одержані громадянами для ведення ППГГ. Громадяни як власники можуть здійснювати зі своєю власністю — земельними ділянками практично всі основні види цивільно-правових угод, як і з будь-яким іншим нерухомим майном (продавати, заповідати, обмінювати, закладати, здавати в оренду тощо).

Важливою правовою новелою щодо правомочностей громадян, які ведуть ППГГ, є норма п. 3 ст. 13 Закону "Про власність", згідно з якою склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом.

4. Підстави виникнення права приватної власності громадян на ППГГ є загальними для всіх громадян України. Відповідно до ст. 12 Закону "Про власність" праця громадян є основою створення і примноження їхньої власності. Громадянин набуває права власності на доходи від участі в суспільно-му виробництві, індивідуальної праці, підприємницької діяльності, вкладення коштів у кредитні установи, акціонерні товариства, а також на майно, одержане успадкуванням або укладенням інших угод, не заборонених законом.

Крім одержання у приватну власність земельних ділянок у порядку, встановленому чинним земельним законодавством, громадяни набувають право власності на земельні ділянки в разі: одержання їх у спадщину; одержання частки землі у спільному майні подружжя; способом купівлі-продажу, дарування та обміну.

5. Громадяни мають право використовувати належне їм майно для ведення господарської та іншої, не забороненої законом, діяльності. Громадяни мають право передавати майно у тимчасове користування іншим громадянам, юридичним особам і державі, відчужувати його. Умови і порядок відчуження національних, культурних та історичних цінностей визначаються спеціальним законодавством України.

Право приватної власності може бути передано у спадщину громадянам, юридичним особам, державі.

6. При поділі майна, виділі його зі спільного майна, зверненні стягнення на майно учасника спільної власності за його боргами, відкритті після нього спадщини визначається частка учасника спільної сумісної власності.

Оскільки праця є основою створення і примноження власності громадян, розмір частки учасника спільної сумісної власності визначається ступенем його трудової участі, якщо інше не впливає з законодавства України. Розмір часток у спільній сумісній власності подружжя на майно ППГГ визначається нормами Кодексу про шлюб та сім'ю України. За відсутності доказів про те, що участь когось із учасників спільної сумісної власності (крім сумісної власності подружжя) у надбанні майна була більшою або меншою, частки визначаються рівними.

Згідно з законодавством положення статей 17 та 18 Закону "Про власність" щодо спільної сумісної власності поширюються на правовідносини, що виникли після введення в дію цього Закону (тобто з 15 квітня 1991 р.). Водночас Пленум Верховного Суду України у постанові від 22 грудня 1995 р. "Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності" спеціально зазначає, що до правовідносин, які виникли раніше, застосовується чинне на той час законодавство. Зокрема, спори щодо майна колишнього колгоспного двору, яке було придбане до 15 квітня 1991 р., мають вирішуватися за нормами, що регулювали власність цього двору, а саме:

- право власності на майно, яке належало колгоспному двору та збереглося після припинення його існування, мають ті члени двору, котрі до 15 квітня 1991 р. не втратили права на частку в його майні. Такими, що втратили це право, вважаються працездатні члени двору, які не менше трьох років підряд до цієї дати не брали участі своєю працею і коштами у веденні спільного господарства двору (в цей строк не включається час перебування на дійсній строковій військовій службі, в навчальному закладі, хвороби);

- розмір частки члена двору визначається виходячи з рівності часток усіх його членів включно з неповнолітніми та непрацездатними. Частку працездатного члена

двору може бути зменшено або відмовлено у її виділенні в разі недовго-часного його перебування у складі двору або незначної участі працюю чи коштами в господарстві двору.

- Особам, які вибули з членів двору, але не втратили права на частку в його майні, вона визначається виходячи з того майна двору, яке було на час їх вибуття і яке збереглося;

- у випадках, коли за рахунок майна колгоспного двору було внесено вклад у кредитну установу на ім'я члена двору, його частка має бути зменшена на суму вкладу, а якщо вклад перевищує належну цьому членові частку, з нього стягуються відповідні грошові суми на користь інших членів колгоспного двору;

- згідно зі ст. 4 постанови Верховної Ради України "Про введення в дію Закону "Про власність" загальні правила спадкування щодо частки члена колгоспного двору в майні двору застосовуються з 1 липня 1990 р. При спадкуванні після смерті останнього члена колгоспного двору, що мала місце до цієї дати, частка в майні двору, належна особі, яка вибула з членів двору, але не втратила на неї права на час смерті останнього члена двору, не входить до спадкового майна.

На витребування частки з майна колишнього колгоспного двору, що збереглося на 15 квітня 1991 р., поширюється загальний трирічний строк позовної давності. Розгляд позову про право на майно колишнього колгоспного двору залежить від вирішення питань землекористування.

7. Відповідно до ст. 55 Закону "Про власність" громадянин не може бути позбавлений права власності на своє майно, крім випадків, передбачених цим Законом та іншими законодавчими актами України.

Оскільки за чинним законодавством суд вирішує спори учасників спільної власності щодо розпорядження чи користування майном, то не слід розглядати як неправомірне позбавлення права власності присудження грошової компенсації за частку у спільній власності, якщо її не можливо виокремити або поділити майно в натурі чи спільно користуватися ним.

8. Пленум Верховного Суду України у постанові від 22 грудня 1995 р. зазначає, що передбачені Законом "Про власність" положення щодо спільної власності громадян на

майно, надбане внаслідок їхньої спільної праці, поширюють-ся на придбання його як при веденні особистого підсобного господарства, в тому числі членами колишнього колгоспного двору, так і в інших випадках.

Згідно з цими положеннями право на майно може бути визнане не лише за громадянами, які є родичами, а й за ін-шими особами, коли буде встановлено, що вони входили до складу сім'ї та брали трудову участь у його придбанні.

Відповідно до чинного законодавства власником вкладу, внесеного у кредитну установу (крім нажитого подружжям), є особа, на ім'я якої його внесено, тому інші члени сім'ї не можуть вимагати визнання за ними права на цей вклад з мотивів внесення його за рахунок спільної праці. В цьому разі частка коштів, належна іншим членам сім'ї, може бути стягнена з вкладника за їхнім позовом.

§ 4. Договірні зобов'язання приватного підсобного господарства

1. Приватні підсобні господарства громадян беруть участь у сучасних товарно-грошових відносинах через укладання до-говорів як правової форми регулювання цивільно-майнових відносин. Змістом цих відносин є придбання матеріалів для індивідуального будівництва житлового будинку і господар-ських будівель, придбання речей домашнього вжитку, транс-портних засобів тощо. Серед таких договорів є й такі, що без-посередньо пов'язані із здійсненням господарювання громадян у своїх приватних підсобних господарствах. За останні 10—15 років визначився не тільки суб'єктний склад договір-них зобов'язань, а й їх предмет та зміст зобов'язань. Основою таких договірних зобов'язань є взаємини з приводу реалізації вирощених у ППГГ на присадибній ділянці

продуктів харчування та продовольства рослинного і тваринного походження. Так, нині існують три основні різновиди предметів договорів, а саме: закупівля в ППГГ великої рогатої худоби і свиней, фруктів, ягід, картоплі, часнику, цибулі тощо; дорожчання і відгодівля в цих господарствах молодняка великої рогатої худоби, свиней, птиці; здача (продаж-закупівля) коров'ячого молока.

Ці договори укладаються на взаємовигідних умовах. Однією з сторін у них виступає ППГГ в особі власника, іншою стороною можуть бути як заготівельні організації споживчої кооперації, так і безпосередньо самі суб'єкти аграрного підприємництва усіх форм власності та організаційно-правових форм (КСГП, СпС, АСГТ, ДСГП).

Особливістю цих договірних відносин є те, що ППГГ можуть реалізовувати продукцію не тільки через "замовників" — КСГП (СпС, ДСГП, АСГТ тощо), а й від їхнього імені в рахунок укладених "замовниками" договорів контракти (державних контрактів, державних замовлень) сільськогосподарської продукції. Іншими словами, ці договори передбачають можливість передачі суб'єктами підприємництва (КСГП, СпС, АСГТ, ДСГП) боргу-зобов'язання і прийняття цього боргу ППГГ.

2. Юридичну основу регулювання договірних відносин між суб'єктами аграрного підприємництва та заготівельними організаціями споживчої кооперації, з одного боку, та ППГГ — з іншого, становлять закони "Про власність", "Про підприємство", "Про підприємства в Україні", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про господарські товариства", "Про споживчу кооперацію", а також Цивільний кодекс України.

3. Одне з важливих місць посідають договори з участю ППГГ, за яким власники цих господарств продають КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) та заготівельним підприємствам споживчої кооперації (ЗПСК) велику рогату худобу і свиней, фрукти, ягоди, картоплю, часник, цибулю тощо. За своєю юридичною суттю вони є договорами купівлі-продажу. Їхнім

предметом є обов'язок власника ППГГ продати обумовлений договором асортимент та обсяг, а КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ, ЗПСК) — прийняти й сплатити вартість отриманого асортименту та обсягу продуктів харчування, продовольства рослинного і/чи тваринного походження.

4. Важливе місце посідають договори власників ППГГ із приводу вирощування в них молодняка великої рогатої худоби, свиней, птиці, кролів, що належать КСГП (СпС, АСГТ, ТОВ, ВСГК, ДСГП). Предметом цього договору є трудова діяльність власників ППГГ, спрямована на вирощування, відгодівлю худоби й птиці, та передача їх після цього КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ). У договорі зазначається кількість худоби чи птиці, що передаються на дорощування й відгодівлю, строк передачі їх виконавцеві та наступне повернення КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ), а також жива вага кожної голови молодняка худоби або птиці, що відгодовувати-меться, та їхня загальна вага на час передання на дорощування. Згідно з договором на КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) покладається обов'язок передати власникові ППГГ худобу й/чи птицю на дорощування, продати корми власного виробництва й зерно, за існуючими закупівельними цінами (наприклад, державного контракту), інші корми — за їх плановою собівартістю, а покупні корми — за цінами придбання включно з витратами на доставку.

За договором на КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) може бути покладений обов'язок надавати допомогу власникам ППГГ у будівництві та обладнанні приміщень для худоби й/чи птиці, виділяти коней, транспортні засоби для обробки земельних ділянок, заготівлі сіна, інших кормів та їх доставки до місця тримання і відгодівлі худоби й/чи птиці. На нього покладається обов'язок забезпечити своїми силами чи коштом зооветеринарне обслуговування худоби й/чи птиці, що знаходяться на дорощуванні.

Коллективне сільськогосподарське підприємство (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) зобов'язане також прийняти худобу й/чи птицю в кількості та в строки, обумовлені договором, і розрахуватися зі своїм контрагентом — власником ППГГ у 10-денний строк. Воно зобов'язане оплатити кожний кілограм живої ваги починаючи від поставної (ваги на час передання худоби в ППГГ) зі знижкою на вагу наповнення шлунково-кишкового тракту за цінами згідно з домовленістю (на

практиці — не більше закупівельних цін за державним замовленням на худобу й/чи птицю відповідної кондиції).

Ціни на худобу й/чи птицю відповідної кондиції визначаються договором як його принципова умова. За бажанням власника ППГГ замовник — КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ), розраховуючись із ним, зобов'язаний продати власникові ППГГ до 20 відсотків одержаної ваги з кожного виду худоби й/чи птиці або продуктів забою в перерахунку за відповідними коефіцієнтами для кожного виду худоби, за цінами, встановленими для

розрахунків із громадянами — власника-ми ППГГ.

Чинним Типовим договором (п. 2.1) встановлено обов'язок КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) надати власникові ППГГ право на одержання додатково до присадибної земельної ділянки певної земельної площі, в тому числі: ріллі, луків, інших угідь на строк дії договору. Додаткові земельні ділянки зазвичай становлять вільну частину присадибних земель або земель, що тимчасово не використовуються КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП). Останні можуть дозволяти громадянам, які займаються за договором дорощуванням молодняка й/чи птиці, випасати власну худобу (птицю) на пасовищах. Сіно-коси і випаси надаються з таким розрахунком, щоб власники ППГГ могли ними скористатись і для власної худоби та птиці. На КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) покладаються обов'язки здійснювати відповідні роботи для поліпшення цих угідь.

У разі виникнення страхового випадку КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) зобов'язане виплачувати власникам ППГГ страхову винагороду в частці, що випадає на неотриманий приріст ваги худоби чи птиці.

Згідно з договором власник ППГГ, який займається дорощуванням худоби й/чи птиці, зобов'язаний прийняти їх та утримувати відповідно до зоотехнічних і ветеринарних вимог. Він зобов'язаний виростити й передати КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) поголів'я худоби й/чи птиці обумовленої ваги і кондиції, оплатити отримані послуги, що надавало йому КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ), а також будівельні матеріали: власного виробництва замовника — за плановою собівартістю, а придбані замовником — за ціною придбання включно з витратами на їх доставку власникові ППГГ.

5. Відносини з приводу закупівлі молока у власників ППГГ регулюються відповідним договором, сторонами якого є власник ППГГ, в якому є молочна худоба, а також КСГП (СпС, ВСГК, АСГТ, ТОВ) чи ДСГП. Ініціатором укладення такого договору мають бути відповідні представники правління КСГП (СтіС, ВСГК, АСГТ) та дирекції ДСГП чи АСГТ.

Суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін виникають на основі укладеного ними договору, зміст якого визнається Типовим договором і сторонами. Згідно з договором власник ППГГ бере на себе зобов'язання продати господарству (КСГП, СпС, ДСГП тощо) лишки молока у визначеній договором кількості протягом року, з конкретизацією обсягів поставки щоквартально. При державних закупівлях молоко має відповідати вимогам, що ставляться до нього (жирність, охолодженість, непрокислість тощо) та до

продуктивної худоби (стан здоров'я та ін.). На власників корів покладається та-кож обов'язок оплатити надані їм господарством послуги (оранка і боронування земельних ділянок, заготівля і достав-ка кормів тощо). Оплачуються ці послуги за їх фактичною со-бівартістю. Власники ППГГ зобов'язані також оплатити вар-тість отриманих кормів за цінами, що визначені в договорі.

Згідно з договором господарство зобов'язане своєчасно прийняти молоко та оплатити його вартість за цінами, визна-ченими договором (на практиці — не вище існуючих закупі-вельних цін). Розрахунки між сторонами мають проводитись не рідше одного разу на місяць.

За договором на господарство покладаються обов'язки продавати власникам ППГГ корми власного виробництва, зокрема зерно — за існуючими закупівельними цінами, інші корми — за їх фактичною собівартістю, а покупні — за ціна-ми придбання, включаючи витрати на доставку в кількості, обумовленій договором.

На господарство покладається також обов'язок надавати власникам ППГГ земельну ділянку для сінокошіння і випа-сання худоби на визначений договором строк і, в разі необ-хідності, сприяти власникам ППГГ у підвищенні родючості угідь. Господарство може взяти на себе обов'язок надати ППГГ допомогу в заготівлях і доставці кормів, обробітку при-садибної ділянки. З метою сприяння розвитку ППГГ на КСГП і ДСГП, що є сторонами в договорі, покладається

обов'язок забезпечувати власників послугами спеціалістів сільського господарства, зокрема зоветслужби.

КСГП (СпС, ВСГК, АСГТ, ДСГП) можуть за волевияв-ленням власників ППГГ надавати останнім грошовий аванс для придбання необхідних для виробництва продукції тва-ринництва, інвентарю, матеріалів та засобів малої механізації сільськогосподарських робіт.

6. За невиконання або неналежне виконання взятих зо-бов'язань сторони несуть майнову відповідальність згідно з нормами чинного цивільного законодавства. Так, у разі заги-белі (падежу) худоби й птиці з вини власника ППГГ останній зобов'язаний

відшкодувати КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) збитки, виходячи з вартості поставної ваги тварин і птиці за існуючими державними закупівельними цінами. В разі вимушеного забою худоби (птиці) його продукти, придатні для споживання, здаються КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) за цінами згідно з домовленістю (на практиці — не вище існуючих закупівельних за державним замовленням на худобу і птицю у живій вазі). При цьому оплачується лише вага, яку становить одержаний приріст живої ваги, починаючи від поставної зі знижкою на вагу наповнення шлунково-кишкового тракту. Сторони за договором зобов'язані додержувати вимог оформлення випадку загибелі худоби або птиці спеціальним актом. В цьому акті зазначається причина загибелі або вимушеного забою худоби, з чієї вини трапився випадок тощо. До складу створюваної у цьому випадку комісії залучаються спеціалісти КСГП (СпС, ВСГК, ДСГП, АСГТ) і державної ветеринарної служби. Складений акт розглядається і затверджується виконавчим органом КСГП (СпС, ДСГП, АСГТ).